

Kiek Lietuvoje Lietuvų – tiek ir švietimų: dėl kurio ketinama tartis? (I)

RAMUTĖ BRUZGELEVIČIENĖ

Kęstučio Vanago/

Baltijos fotografijos linijos nuotrauka

Artėjant eiliniams Seimo rinkimams kilo iniciatyva parengti ilgalaikį partijų susitarimą dėl švietimo. Iki COVID-19 negandos, regis, kristalizavosi du *susitarimai* – rengtas valdančiosios daugumos Vyriausybėje ir opozicijos – Seime, be to, liko ir neketinančių tartis. Nors viešų diskusijų švietimo perspektyvos tema dabar negirdėti, nepanašu, kad viruso valdymo rūpesčiai būtų sustabdę rinkiminių programų ar tarimųsi rašymą. Neramu, kad visiško išteklių nepritekliaus, kuris klostosi dėl viruso, kontekste švietimas teatrodys politikams kaip nieko materialaus nekuriantis, bet vienas iš daugiausiai eikvojančių sektorių, ir požiūris į švietimą bus dar nepalankesnis, spaudimas sistemai – stipresnis. Dėl to tebus leista įdėmiai į švietimą ir su juo susijusias peripetijas besigilinančiai pilietei atkreipti dėmesį į kai kuriuos opius švietimui aspektus.

Kiek švietimų yra Lietuvoje?

Lietuvų skaičius Lietuvoje politikų, sociologų viešumoje vis paminimas skirtingas – dvi Lietuvos, keturios ar net penkios. Atrodo, nėra nustatytos metodikos, kuria remdamesi ir švietimus visi vienodai skaičiuotume. Juolab Lietuvoje pirmiausia matyti, kaip skirtingai suprantama ir traktuojama tiek visuomenės plėtra, tiek švietimo paskirtis joje: elementariai skirstant, jei *visuomenės plėtra* suprantama vien kaip *ekonomikos augimas*, tai švietimo paskirtis – rengti *kvalifikuotą darbo jėgą*, arba *kokybišką žmogiškąjį kapitalą* darbo rinkai; jei laikomasi požiūrio, kad visuomenės plėtros mastą sąlygoja *žmonių, įgyjančių pasirinkimo galimybę ir kartu atskleidžiančių savo gebėjimus tuos pasirinkimus realizuoti*, mastas, tuomet švietimo paskirtis – *žmogaus pasirinkimo galimybių didinimas, gebėjimų formuoti pasaulį ir jame veikti atskleidimas ir*

įgalinimas tokiai veiklai (Schiefelbeinas, E. F. ir McGinnas, N. F. (2011). *Mokomės ugdyti: siūlymai Lotynų Amerikos švietimui pertvarkyti*).

Paradoksas, kad pastaruosius kelerius metus Lietuvoj ima vyrauti pirmoji minėta visuomenės plėtros ir švietimo paskirties samprata, t. y. akivaizdi orientacija į ekonomiką, rinką. O atkūrus Nepriklausomybę, po 1990 m., modeliuota valstybės švietimo sistema remta antruoju įvardytu požiūriu, t. y. orientacija į žmogų. Tos skirtingos orientacijos akivaizdžiai išskiria švietimo ir verslo lūkesčius. Kai vyrauja tendencija, kad valstybė *pirmiausia* tarnauja verslui (ypač – stambiajam), o tik per šventes ir prieš rinkimus atsimena žmogų, verslo reikalavimai švietimui būti ekonomikos tarnu tampa svarbiausi ir politikams (pvz., tai tiesiogiai įtvirtina 2020 m. Vyriausybės pastangomis sukurtas *Nacionalinis pažangos planas*).

Bet galime ir kitaip *švietimus* skaičiuoti. Tarkime, pagal organizavimo būdą: *valstybinis* (t. y. visiems skirtas), *valstybinis elitinis* (dalis valstybinio švietimo mokyklų, į kurias mokiniai surenkami konkursais), *privatus* (drauge ir elitinis, tiesiogiai sietinas su šeimų finansinėmis galimybėmis); *šešėlinis* (aišku, kad ne valstybinis, labiau elitinis, nes irgi sietinas su šeimų galimybėmis mokytojams korepetitoriams mokėti individualiai, rečiau – individualus giminaičių, išmanančių tėvų, draugų mokymas – lyg antroji mokykla po pamokų, kas vadinama *mokymosi pagalba*); dar būtų tikslu įvardyti *konfesinį švietimą* (tokį – pusiau valstybinį elitinį).

Ramutė Bruzgelevičienė. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos nuotrauka.

Dalis politikų, žiniasklaida švietimą skirsto ir geografiniu pagrindu: *miesto* ir *kaimo*. Miesto švietimas – kaip *gėris*, kaimo – kaip *blogis*: *Reikia pradėti be gailesčio ir labai greitai žudyti mažas kaimo mokyklas* (2018); *kaimo mokyklos – švietimo skaudulys* (2020)... – skelbia medijose tekstų antraštės. Politikams atrodo, kad *kaimo* švietimą reikia naikinti *kaip rūšį*, iškelti į miestą, sutaptinti su miesto švietimu, kad vienu mostu taptų gėriu, t. y. geru – *miesto* – švietimu. 2020 m. pradžioje matėme desperatiškas Vyriausybės pastangas ta kryptimi: tai svarstė savivaldybių kaip savininkų mokyklas nusavinti valstybei, uždaryti *mažas mokyklas*, kas savaiame reikštų *kaimo mokyklas*, nes būtent kaime beveik nebeliko kam gimdyti ir auginti vaikų, t. y. būsimų mokinių, ir tokį *uždarytą kaimą* vėl grąžinti savivaldybių žinion; čia pat puolė svarstyti savivaldybėms atiduoti visas švietimui skiriamas lėšas, kad dėl jų nepritekliaus pačios savo rankomis mokyklas uždarytų, mandrai sakant – kad optimizuotų mokyklų tinklą, kas savaiame reikštų kaimo mokyklų išnykimą

Dėl kurio iš šių švietimų ketinama susitarti, kol kas neaišku. Po į prezidentūrą sukviestų tartin partijų vadų ir dalies švietimo struktūrų valdančiojo elito viešosiose medijose skelbta, kad partijų žadama *susitarti dėl principų*. Tačiau kalbėta apie privalomą *darželio lankymą, mokyklinio amžiaus ankstinimą, visos dienos mokyklą*, kitas detales, kas iš esmės yra tik instrumentai, pavienės priemonės, kitaip tariant, švietimo taktikos reikalai, o ne strategijos – neatsiskleidžiantys, kokiam strateginiam tikslui jos siūlomos. Kita vertus, Seimo Švietimo ir mokslo komiteto pirmininkas iškart pareiškė, kad tokioms priemonėms reiktų daug pinigų, kurių valstybėje nėra. Juolab jų nebus didžiai COVID-19 negandai praslinkus, nepriklausomai nuo to, kas tada, po rinkimų, sudarys Seime valdančiąją daugumą.

Atrodo, Prezidentas ir minėtame pakviestųjų tartin susitikime, ir šventinėse Vasario 16-osios, Kovo 11-osios kalbose kėlė uždavinį ar bandė rodyti kryptį – *sumažinti socialinę atskirtį švietime*. Tai lyg ir reikštų, kad švietimas matomas kaip vienis – kaip institutas. Bet matant tokius atotrūkius tarp minėtųjų švietimų, sunku identifikuoti, kokia atskirtis turima omeny?

Atskirtis švietime – iš atskirties Lietuvoje?

Lietuvos politikai ir verslininkai nuolatos nutaikę patrankas į švietimą – tik lauk, kada kokia salvė pliūptelės: atskirtį švietime jie dažniausiai įsivaizduoja kaip netolygius mokymosi pasiekimus, ypač PISA tyrimų rodomus didelius raštingumo rezultatų atotrūkius, dėl kurių besąlygiškai esančios kaltos mokyklos.

Karlo Kavolėlio nuotrauka

Baltijos fotografijos linijos nuotrauka

Tačiau išmintingi užsienio šalių švietimo ekspertai jau seniai bando lietuvius paprotinti, kad daugelio problemų, kurias politikai priskiria švietimui, „sprendimai būtų socialinio ir politinio pobūdžio. Švietimo sistema ne itin pajėgi jas išspręsti. Švietimas gali tik pamėginti tas problemas sušvelninti, bet tai nėra sprendimas. Todėl svarbu laikyti Lietuvos švietimą ne atskira dalimi, o didesnės socialinės sistemos dalimi.“ (Sahlberg, P. (2018). [Garsus Suomijos ekspertas siūlo pirmiausiai vertinti tris rodiklius. Pateikė I. Ožalinskaitė, www.DELFI.lt, 2018 m. sausio 27 d.]). Socialinės neteisybės veiksnio poveikį mokinių pasiekimams sėkmingai neutralizavusi Suomijos švietimo sistema. EBPOekspertas Michaelis Fosteris, tvirtina, kad pajamų nelygybė sąlygoja galimybių nelygybę, o ši veikia mokymosi rezultatus.

Mokslininkams, EBPO ekspertams antrina Europos Komisijos Lietuvos būklės vertinimas. Jame konstatuojama, kad „skurdo ar socialinės atskirties rizika kaimo vietovėse yra beveik dvigubai didesnė nei miestuose ir atitinka miestų ir kaimo vietovių nedarbo lygio atotrūkį (4,5 proc. ir 11 proc. 2017 m.).“ Be to, fiksuojama ir tarp Europos Sąjungos šalių viena iš didžiausių pajamų nelygybė: „2017 m. turtingiausių 20 proc. namų ūkių pajamos buvo 7,3 karto didesnės nei neturtingiausių 20 proc. namų ūkių. Tai rodo ir žemą socialinių išmokų adekvatumo lygį, ir labai mažą mokesčių sistemos progresyvumą. 2017 m. kaimo namų ūkių pajamų mediana sudarė tik 67 proc. miestų namų ūkių pajamų medianos – tai vienas iš mažiausių rodiklių ES.“ (*Ten pat*). Paeiliui kelerius metus – ir minėtais 2017 m. ir 2018 m., 2019 m. nurodomos pajamų nelygybės Lietuvoje problemos Europos Komisijos įvardijamos kaip *kritinė padėtis*. O politikai patetiškai siūlo įveikti atskirtį švietimui ir savo sprendimais kol kas kuria gerovės valstybę 20 proc. gyventojų, t. y. laimėtojams.

Švietimas – ne visagalis?

Kiek teko patirti, mokslininkai – tiek asmens raidą, ugdymą tyrinėjantys – linksta remtis vadinamąja ekologine prieiga, teigiančia, kad tiek asmens, tiek organizacijų raidą sąlygoja daugialypės aplinkos veiksniai, kylantys iš skirtingų lygmenų sistemų – *mikro, mezo, egzo, makro*. Tai, kas vyksta ugdymo asmens ir mokyklos sistemose – *mikro* ir *mezo*, t. y. kontekste, kuriame vaikas tiesiogiai dalyvauja (šeimoje, klasėje, ryšiuose, santykiuose tarp *mikro* sistemų – tarp šeimos ir mokyklos, tarp skirtingų sričių mokytojų ir pan.) – dažniausiai sąlygojama *egzo* ir *makro* sistemų, t. y. kontekstų, kuriuose ugdomas vaikas tiesiogiai nedalyvauja, tokių kaip tėvų darbovietės, uždarbiai (*egzo* sistema), ugdymo programų kūrimas, be to, ir plačių socialinių sistemų, tokių kaip vyriausybė ir jos sprendimai, įstatymų leidėjai, politika, kultūra (*makro* sistema).

Pavyzdys? Tarkime, šiuo metu švietimas dažnai kaltinamas, kad pirmąjį šio amžiaus dešimtmetį iš Pasaulio banko paskolos ir valstybės kofinansavimo renovuotų mokyklų dalis dabar viena po kitos uždaromos, mat lieka pustuštės. Tačiau anuomet vienas iš leidimo jas renovuoti kriterijų buvo ir vaikų tose mokyklose skaičius, mokyklų perspektyva. Smarkiai mažėjusios mokyklos jau tuomet susodintos į geltonuosius autobusiukus ir išvežtos į didesnes, tarp jų ir į renovuotąsias (tas dešimtmetis atpažintinas kaip *geltonųjų autobusiukų eros* pradžia Lietuvos švietime). Ar dėl švietimo kaltės renovuotųjų buvusi perspektyva nesusiklostė? Ar dėl to, kad valstybės politikai taip ir neatrado būdų, pirmiausia – gal politinės valios regionų, ypač kaimo gyvastingumui palaikyti ar kurti, nors nuolatos linksniuotas burtažodis *regionų politika*? Paskutiniame itin iškilų deklaracijų dokumente – *Lietuvos regioninės politikos BALTOJI KNYGA darniai ir tvariai plėtrai 2017–2030* – irgi deklaruojama: „Norėdami, kad visi Lietuvos regionai būtų gyvybingi, turime užsitikrinti ilgalaikį ir pakankamą konkurencingų darbo vietų bei išsilavinusių, sumanių ir kūrybingų dirbančių žmonių skaičių bei jų ryšius. Alternatyva šiai misijai – stagnuojančios dykros, kurių gyventojai arba išvyksta, arba tampa išlaikytiniais.“ (*Baltoji knyga, 6 p*). Taigi gal ne pašalpos gelbėtų regionus, bet oraus gyvenimo vertos darbo vietos?

Įvairiausiais pjūviais atliktos statistinės analizės, pateiktos regionų politikos formuotojams, įrodo: kur yra darbo vietų – ten mažesnė migracija tiek tarp regionų, tiek į svečias šalis, ten jaunesni gyventojai, santykinai daugiau jaunų šeimų. Bet kol politikai, vadinamasis *makro* lygmuo, ginčijasi, ką su tais regionais daryti, kol įtakingiausių statybos magnatų balsas viršiausias – esą meskim iš galvos visokius regionų gaivinimus, tegul jie toliau miršta, nes produktyvios darbo jėgos (drauge – ir nekilnojamojo turto pirkėjų) vis dar reikia *Vilniaus Lietuvai* – regis, kol kas artėjame prie realios įvardytos regionų alternatyvos – kaip *stagnuojančios dykros*? Ir sukamės užburtame rate, kurį dar 2002 m. yra įvardiję EBPO ekspertai, raginę „pripažinti labai svarbų ryšį tarp Lietuvos kaimiškųjų sričių atgaivinimo ir šių regionų švietimo kokybės ir gyvybingumo. Neatsigavus ekonomikai šių

regionų savivaldybės neturės reikiamų švietimo tobulinimui išteklių, o be stiprių mokyklų neįmanomas ekonominis ir socialinis šių regionų atsinaujinimas“. Ir dėl to tuomet EBPO ekspertų siūlyta „pareikalauti nuodugnaus pedagoginio ir socialinio optimizacijos įtakos vaikams, šeimoms, mokykloms ir bendruomenėms įvertinimo“; „ieškoti būdų (įskaitant galimybes įsidarbinti socialinių ir kultūrinių paslaugų srityje) padėti dėl optimizacijos prarandantiems darbą pedagogams rasti kitą darbą“; „apsvarstyti optimizacijos įtaką priešmokykliniam ugdymui kaimo vietovėse“ (OECD. (2002). *Reviews of National Policies for Education. Lithuania. Education and skills.* p. 127, 128).

Gali atrodyti, kad tai jau *senų laikų* siūlymai – gal dėl to jie dabartinių politikų net nesvarstomi, juolab vieni iš paskutiniųjų EBPO ekspertų (2017 m.) *kietai* rekomendavo optimizuoti mokyklų tinklą, didinti mokinių, tenkančių vienam mokytojui, skaičių, žodžiu, kaip minėtoje *Baltojoje knygoje* rašoma, „užtikrinti kokybiškų ir lengvai pasiekiamų paslaugų tinklą už *racionalią kainą*“ (p.14). Būtent kaina ir tampa šiuo metu vieninteliu kriterijumi regionų švietimui tvarkyti, t. y. kaimo mokykloms pribaugti. Tiesa, 2019 m. rudenio, kai į *pribaigiamų* sąrašą pateko ir Naisių mokykla, pakeliui Seimo politikai pristabdė dar 170-ties mokyklų uždarymą. Tik ar ilgam, kai ne žmogumi, o racionalia švietimo kaina valstybėje tesirūpinama? Po didžiosios *korona* negandos racionalumo idėja taps nebeįmanoma dar opesnė.

Nuotraukos autorius Andrius Ufartas/BFL
© Baltijos fotografijos linija

Beje, kalbėdami apie išteklių panaudojimo švietime (ne)racionalumą, politikai žeria priekaištus, kad skiria sistemai itin daug lėšų, o nemato atitinkamų aukštų rezultatų. Tiesa, kad išlaidos švietimui 2016 m. (5.2 % BVP) viršijo ES šalių vidurkį (4.7 %), tačiau drauge politikams gal derėtų pripažinti, kad išlaidos, tenkančios vienam besimokančiajam, yra vienos žemiausių ES: nuo pradinio iki aukštojo mokslo 2015 m. sudarė 4 693 EUR, tai yra trečias rezultatas nuo pabaigos (p. 4.), savo ruožtu EBPO ekspertai tvirtina, kad „nedidelės išlaidos vienam besimokančiajam gali būti siejamos su prastais mokymosi pasiekimais, vertinamais pagal PISA gamtos mokslų taškų vidurkį“ (p. 54). Atrodytų, netgi buhalteriskai švietimą vertinant *makro* lygmeniu derėtų minėti ne vien sau palankius skaičius. Bet jei, užuot ieškoję veiksmingų politikos priemonių, taikysime tik buhalterines, ar dar labiau neartėsime prie dalies Lietuvos regionų kaip *stagnuojančios dykros*?

Tame – *makro* lygmeniu – kontekste grįžkime prie anksčiau iškelto *galimybių lygybės* problemos ir *kelių švietimų*. Pirmiau užsiminta, kad politikai linksta *kaimo švietimą* priimti kaip *blogą*, manydami, kad tuos pačius vaikus iš kaimo išvežus į miesto mokyklas stebuklingai pagerėtų jų mokymosi rezultatai, nes ten esą jie gautų *kokybiškas švietimo paslaugas*. Paviršutiniškai žiūrint, regis, tiesa, kad tarptautiniai mokinių raštingumo tyrimai statistiškai byloja ne *kaimo švietimo*

naudai: „2015 m. PISA tyrimu nustatyti dideli miesto ir kaimo mokinių visų dalykų mokymosi rezultatų skirtumai, daug didesni nei vidutiniškai EBPO šalyse ir nei kitose regiono šalyse. Trimis vertinimais nustatyti 50–60 taškų miesto ir kaimo mokinių rezultatų skirtumai atitinka maždaug 1,5 metų mokymosi rezultata. Lietuvoje PISA tyrimu nustatytas nekoreguotas kaimo ir miesto mokinių gamtamokslinio raštingumo rezultatų skirtumas (-55,32) daug didesnis, nei paprastai nustatomas OECD šalyse (-31,83). **Tačiau atsižvelgiant į Lietuvos kaimo šeimų ir mokyklų socialinę ekonominę ir kultūrinę padėtį matyti, kad kaimo mokiniai pasižymi geresniais mokymosi rezultatais nei jų bendraamžiai mieste (+28,25)“.**

Ar tokie EBPO ekspertų palyginamieji skaičiavimai nenurodo tiesiogiai į *makro* lygmeniu nesprendžiamas problemas? Jos čia pat ir patikslinamos: „Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2015 m. 30,6 proc. kaimo gyventojų gyveno skurdo rizikos sąlygomis, palyginti su 18,1 proc. miestų ir 13,7 proc. didmiesčių gyventojų. 2015 m. Suaugusiųjų gebėjimų tyrimo (OECD tarptautinio suaugusiųjų kompetencijų tyrimo, angl. PIAAC) duomenimis, kaimo ir miestelių suaugusiųjų raštingumo, matematinio raštingumo ir problemų sprendimo gebėjimai gerokai prastesni nei tų pat amžiaus grupių suaugusiųjų mieste, tad jų namuose gali būti ne tokia palanki mokytis aplinka. **Mieste ir kaime gyvenančių penkiolikmečių socialinės ekonominės ir kultūrinės aplinkos skirtumai (-0,57) beveik dvigubai didesni nei vidutiniškai OECD šalyse (-0,35)“.** (OECD. (2017). *Education in Lithuania*. p. 107). Ar pasikeistų tokios vaikų aplinkos skirtumai, jei pusdieniui, t. y. pamokoms, visus geltonais ar maršrutiniais autobusais sugabentume į savivaldybių centrų mokyklas, manydami, kad ten jų laukiančios *kokybiškos švietimo paslaugos*, pakeis pasiekimus paneigdamas aplinkos įtakas?

Atsakant ne visai į retorinį klausimą pastebėtina, kad ir Lietuvoje atliekami tyrimai fiksuoja ne tiek vietovės – kaimo ir miesto – veiksnį mokinių pasiekimų skirtumams, bet apskritai socialinio, ekonominio, kultūrinio konteksto įtaką: „Tose pačiose mokyklose besimokančių žemo SEK moksleivių rezultatai nuo bendramokslų skiriasi 24 taškais arba -0.8 mokymosi metų. Ir tolesnės mokymosi galimybės nepalankaus SEK konteksto mokiniams yra nepalankios: „Mažų pajamų šeimų moksleiviai be pertraukos į Lietuvos aukštąsias mokyklas (valstybės finansuojamas ir valstybės nefinansuojamas vietas) įstojo 24% atvejų, o likusių šeimų moksleiviai – 50% atvejų“ (*Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centras, 2018, p. 10, 18*). Atrodytų, aišku, kad ne pati vietovė, o socialinis ekonominis, kultūrinis kontekstas (toliau -SEK) joje yra žemesnių pasiekimų priežastis, būtent jis yra kur kas nepalankesnis kaime, ką pastebėjusi ir Europos Komisija: „Šis (pasiekimų – R. B.) atotrūkis daugiausia paaiškinamas kaimo šeimų ir mokyklų socialine ir ekonomine būkle“ (p. 32). Taigi abejotina, ar pajėgtume sumažinti atskirtį švietime, nemažindami atskirties Lietuvoje.

Švietimas vienas nepajėgus pakeisti situacijos?

Nuo pat nepriklausomybės atkūrimo triūsusi švietimo reformuotojų didžiulė grupė kuriamuose dokumentuose įrašė transformacinę švietimo paskirtį: „švietimas – pamatinis visuomenės raidos veiksnys, visų socialinių reformų pagrindas. švietimas įstengs deramai atlikti savo vaidmenį tik tuomet, kai jo raida lenks bendrąją visuomenės raidą.“ (*Lietuvos švietimo koncepcija, 1992*). Praėjo trisdešimtmetis – ir, atrodo, kad realiai švietimas visuomenės bendrosios raidos neveikia, vadinasi, pagal 1992 m. koncepciją, ir savo vaidmens neatlieka, negana to, jis netgi laikomas kalnu dėl visų visuomenės bėdų. Dabar galiojančiuose pačių švietimo kolegų rašytuose dokumentuose vis dar šmėsteli transformacinės švietimo paskirties atgarsių. O pastaruoju metu dalis žinomų šalies sociologų viešosiose medijose kuo nuoširdžiausiai deklaruoja, kaip švietimas turėtų tą atskirties ratą sutraukti: reikia, įkvėptai aiškina, mokyklose ugdyti vertybes. Kas galėtų tam paprieštarauti?

EPA nuotrauka

Žinoma, reikia, tačiau visus tuos valstybės tris dešimtmečius mokykla šitai ir darė – netgi atskiras dorinio ugdymo pamokas turi, integruoja vertybes į visus kitus dalykus. Ir pilietinį ugdymą – tiek pamokas, tiek integruotą į kitus dalykus. Bet... Štai dar prieš paskutinius rinkimus lankantis šiaurės Lietuvoje kalbintas sparčiai nykstančios mokyklėlės prie Latvijos sienos direktorius liūdėjo: dar niekada, sakė, nematęs tokio įpykusio kaimo, jokie pokalbiai, jokie ugdymai pykčio nesustabdysią, vaikai pikta atžeriantys: „mes JŪ žemių neginsime“ – laukia pilnametystės ir ruošiasi traukti paskui jau išvažiavusius giminaičius.

Taip, mokykla bando įsikišti ugdydama vertybes, bet tėvų, šeimų gyvenimai turi savo patirtį – jų vaikams šioji patirtis yra ir bus Lietuva, o ne kažkokia mistinė 2020 m. pradžioje Suomiją esą lenkusi *Vilniaus Lietuva*. Ką tų vaikų tėvai, o ir vaikai girdi apie save iš viešosios erdvės? *Išlaikytinių kartos, pašalpinių dinastijos* – svaidosi etiketėmis kalbėdami per TV ar cituojami *Delfyje* prakutusieji valdininkai; *degradai* – atitaria komentuose visuomenė, reaguodama į siūlymą padaryti privalomą ikimokyklinį ugdymą, esą dėl tų *degradų* turėsiantys kentėti ir visi kiti, suprask, visuomenės sėkmingieji. *Negalima vaikams dovanoti kompiuterių – įpras gauti nemokamai, paskui ir toliau reikalau, kad kas nors duotų, tegu tėvai nelaka, tai turės*, – komentuose pasmerkė budrioji visuomenės dalis per karantiną kilusią informacinių technologijų verslo iniciatyvą *Mokykla namuose* aprūpinti neturinčius vaikus panaudotais kompiuteriais, kad galėtų mokymesi dalyvauti nuotoliniu būdu, kol mokyklos fiziškai uždarytos. O mes norėtume kurti solidarią gerovės valstybę.

Mokant švietimą ugdyti vertybes gal derėtų vertybių – atjautos, solidarumo, sąžiningumo, elementaraus padorumo ir panašių pirma paprašyti iš visuomenės, ypač iš to 20-ties procentų laimėtojų? Argi manome, kad dabartiniai vaikai nemato, negirdi šeimose, kaip interpretuojamos stumbrių medžioklės, į Kuršių marias leidžiamas gamyklų brudas, kiti *laimėtojų* žygiai, galop kuo pasibaigia privilegijuotų jaunų smurtautojų bylos? Ką reiškia vien Seimo narės kovo 31-osios Seimo posėdyje svarstant medicinos įstaigų darbuotojų, dirbančių grėsmingomis sąlygomis, atlyginimų priedų skyrimą, išrėkta frazė, esą *kiekvienai valytojai nemokėsime*? Politikai veikiausiai net nesuvokia, ką jie tuo apie save piliečiams pasako.

Jei tu priklausytum didžiūnų penktadaliui bent per nago juodymą, tau irgi viskas būtų galima – toks gyvenimo dėsnis vaikams auga į kraują vos pradėjus protauti. Bet... Šansų tarp didžiūnų patekti, pripažinkime, šitie vaikai neturi, mat, kaip yra pastebėjęs moderniojo socialinio konflikto tyrinėtojas R. Dahrendorf, „milžiniška dauguma žmonių pakankamai jaukiai susitvarkė savo gyvenimą. Bet jie neįsitikinę, kad geri laikai truks ilgai. Jie ima brėžti ribas, kurios palieka kai

kuriuos lauke, šaltyje. Kaip ir anksčiau dominavusios klasės, jie turi įvairiausių priežasčių brėžti šias ribas; jie pasirengę įsileisti vidun tuos, kurie pripažins jų vertybes ir perims jas. Klasei, kuri gyvena aprūpinimo pasaulyje ir dėl to nepripažįsta kitų žmonių pretenzijų į teises, būdingą vaizduotės trūkumą papildo paveldėtas interesas išlaikyti savo padėtį. Kol kas viskas nėra taip blogai, bet nuolatinio nedarbo ir žiauraus skurdo padariniai gali būti grėsmingi.“ (*Dahrendorf, R. (1996). Modernusis socialinis konfliktas. Esė apie laisvės politiką.*) Tarp tų sąlygų pridurčiau dar ir nuolatinę *paliktųjų lauke, šaltyje*, žeminimą. Iki šiolei galima emigracija tuos gresiančius padarinius Lietuvoje, pripažinkime, gerokai švelnino. Bet negalime žinoti, nuo kokio dugno teks pradėti kopti į kalną iš COVID-19 atneštos krizės ir stulbinančio nesolidarumo tiek tarp valstybių, tiek tarp žmonių. Tiesą sakant, pandemijos situacijoje Lietuvoje tapo matyti visa vertybių paletė: vieni solidarai aukojo, kas kaip galėjo, lėšų ir priemonių besigrumiantiems su virusu, kiti socialiniuose tinkluose ir medijose plūdo vieni kitus, palinkėdami *nudvesti* arba pareikšdami, kad *virusas natūraliai išvalys visuomenę nuo nevertingųjų* – t. y. nuo pasenusių, pasiligojusių... Apie kokią solidarumu grįstą gerovės valstybę galime svajoti?

Ir ką tokioj nesolidarioj visuomenėj nuveikti pajėgios mokyklos vertybės? Na taip, 2015 m. švietimo ir mokslo ministrės patvirtinta *Geros mokyklos koncepcija* yra kaip švietimo vertybių katekizmas. Bet nepalankaus socialinio, ekonominio, kultūrinio konteksto vaikų – kaime ar mieste jie begyventų – teoriškai deklaruojamos vertybės nešildys, jomis jie nei pasiklos, nei užsiklos, nei jų pavalgys, nei korepetitoriams susimokės, nei privačiam švietimui, nei valstybinius egzaminus sėkmingiau išsilaukys, nei vieni patys į nuotolinį mokymą per karantiną įsitrauks neturėdami tam nei išteklių, nei pagalbos, kad ir kaip mes graudentume kantriai kantriai mokytis ir paskui taip pat kantriai dirbti. Savo valia nepasirinktą problemiškam prigimtajam luomui pranokti, iš jo išsiveržti rinkos sąlygomis reikia nepamatuojamai daug jėgų, išskirtinai stiprios valios, dar – ryškios išorinės paramos, be kurios kaskart gresia nugrimzti atgal kaip į akivarą. Todėl abejotina, ar vertybės, per stebuklą gal ir įpirštos vieno žmonių sluoksnio daliai, dar begelbėtų pastarojo padėtį... Juolab – artintų gerovės valstybę.

Kaip ir abejotina, ar iš tikro švietimas – galinga priemonė visuomenei pakeisti. Minėtieji E. F. Schiefelbeinas ir N. F. McGinnas pripažįsta, jog, „dauguma bandymų pakeisti visuomenę per švietimą nepavyko. [...], švietimo kaip priemonių sistemos, kuri padeda įvykti radikaliems visuomenės pokyčiams, veiksmingumą galima laikyti žmonijos istorijoje santykinai nauju mitu“.

Ramutė Bruzgelevičienė yra edukologė, 2018 m. apdovanota Meilės Lukšienės premija.

[Bernardinai.lt](http://www.bernardinai.lt)

<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2020-05-05-kiek-lietuvoje-lietuvu-tiek-ir-svietimu-del-kurio-ketinama-tartis-i/180090>

Kiek Lietuvoje Lietuvų – tiek ir švietimų: dėl kurio ketinama tartis? (II)

RAMUTĖ BRUZGELEVIČIENĖ

Unsplash.com nuotrauka

Ką galėtų pats švietimas?

Švietimo sistemų ir socialinio konteksto sąsajų tyrinėtojai C. Borgas, M. Cardona, S. Caruana tvirtina, kad ir pati švietimo sistema gali tiek stiprinti socialinę, politinę, kultūrinę ir ekonominę nelygybę, tiek švelninti švietime iš konteksto kylančius šios nelygybės padarinius. Ir čia kalbama ne vien apie socialinę paramą besimokantiems (tokią kaip nemokami pietūs, daliai – ir pusryčiai, finansinę paramą mokymo priemonėms įsigyti prieš mokslo metus, studijuojant teikiamas socialines stipendijas ir kt.), pasiekiančią nepalankaus SEK'o vaikus per švietimo sistemą.

Nelygybei švelninti turėtų tarnauti ir edukacinės, ir psichologinės priemonės. Tačiau kol kas ne vien kitų šalių, bet ir Lietuvos kai kurie mokslininkai įsitikinę, kad ir pačiame švietime yra rimtų bėdų: kviečiama atpažinti Lietuvos „dabartinę švietimo sistemą kaip diskriminacinę erdvę, kur nacionalinė švietimo politika, ypač oficialūs idealai ir siekiai švietimo realybėje bevaidina mažą vaidmenį arba jokio vaidmens, kuri, palikta diskriminacinių mąstymo ir neoliberalių instrumentų įtakai, ne tik atlieka vaikų rūšiavimo darbą, bet patyliukais, ir užtikrintai legitimuoja diskriminacinį mąstymą ir elgsenas, taip pat diskriminacinę visuomenę, kurioje maža vietos kiekvienam žmogui ir pagarbai kitokiam.“

Diskriminavimo, skirstymo į vertingus ir nevertingus pagal luomus požymiai visuomenėje akivaizdūs. Ar įmanoma įveikti diskriminavimo apraiškas švietime? Jei bent pavyktų iš mokyklų kaip nors išguiti ne tik mokytojų masiškai vartojamą frazę „ko jūs iš mūsų norit – pasižiūrėkit, su koku kontingentu mes dirbam“, bet ir jų tokias tyliąsias nuostatas nepalankaus SEK'o vaikų atžvilgiu, esą šie tikrai esantys prastesni už kitus, maždaug – nemokytini, tokių vaikų jausena, kad jie visur visiems svetimi, nereikalingi, nevykėliai, laipsniškai, tikėtina, nyktų, mažėtų jų pykčio pasauliui.

O jei dar klostytųsi ir tolesnė nuostata – tu gali, taigi susiimkim, padėsiu, ieškokim, kodėl tau nepasisėkė, bandykim kitaip, ir pasieksim, įveiksime, esi ne menkesnis už kitus – tai vadinamoji *augimo mąstysena*, kurios ugdymą vaikams dalis mokslininkų laiko pasiekimų – mažesnių ir didesnių pagrindu, būtų daugiau vilties nepalankaus SEK‘o vaikų sėkmei. Tokia mąstysena, pripažintina, svarbi vaiko savivertei, jo mokymosi motyvacijai, įsitraukimui į mokymą(si) klostytis, tačiau kiti tyrimai, atrodytų, signalizuoja, kad vien jos negana, kad sėkmei sukurti gali prireikti kur kas didesnių ne vien švietimo pastangų.

Tyrimais nustatyta, kad skurdo aplinkos sąlygos, tokios kaip stresas, ribotas stimuliavimas ir netinkama mityba pažeidžia arba sutrukdo tinkamai išsivystyti smegenų specifinėms struktūroms, kurios sietinos su mokymuisi ir ugdymui svarbiais požymiais – nuolatinio dėmesiu, jo sukaupimu, planavimu, pažintiniu lankstumu. Tai fiksuojama jau 4-erių metų vaikams iš nepalankaus SEK‘o ir manoma, kad sisteminiai struktūriniai smegenų dalių skirtumai gali paaiškinti apie 20 proc. šių vaikų vėlesnių žemų pasiekimų. Vadinasi, dėl nepalankaus vaikų SEK‘o, tėvų žinių, ugdymo patirties stokos, dažnu atveju – ir dėl jų asmeninių savybių ir įgūdžių vaikų neurobiologinė raida neprilygsta palankaus SEK‘o vaikų raidai, kur kas daugiau specifinės individualios pagalbos reikia mokykloje jų akademinėi sėkmei priartinti. Sėkmingai neurobiologinei raidai ankstyvame amžiuje, t. y. nuo pat gimimo, būtų svarbus tinkamas neurostimuliavimas, ko nepatiria nepalankaus SEK‘o vaikai savo šeimose, t. y. tinkamo ankstyvojo ugdymo. Veikiausiai dėl to tiek EBPO ekspertų, tiek Europos Komisijos išvadose pabrėžiama ikimokyklinio, o ypač ankstyvojo ugdymo būtinybė Lietuvos kaimo vietovėse.

EPA nuotrauka

Jei tikrai valstybės lygmens švietimo ir kitiems politikams rūpėtų ir kaimo vaikų mokymosi sėkmė, būtent aptartajam *makro* lygmeniui derėtų sutarus ieškoti būdų, organizacinių gal dar neįprastų ankstyvojo ugdymo formų, neprarasti kol kas turimos infrastruktūros tokiam ugdymui organizuoti, kai per naująjį ekonominį sunkmetį bus sparčiai šienaujamos kaimo mokyklos. Net jei Seime ir būtų priimta nuostata, kad mokyklos galėtų būti uždaromos tik vietos bendruomenėms pritarus, mažąsias kaimo mokyklėles tai vargu begelbės, mat išlaikyti mažą mokyklą vien dėl galimo organizuoti ankstyvojo ar ikimokyklinio ugdymo neatrodys *racionali kaina*, juolab vaikų skaičiai neatrodo palankiai: 2020 m. pirmąjį mėnesį su kolegėmis iš savivaldybių duomenų esame skaičiavę, kad rajonuose yra 54 mokyklos iki 50 mokinių, dar 19 – tarp 50–60. Jų dalis yra tik pradinio ugdymo, dalis – daugiafunkciai ugdymo centrai, o dalis – vis dar iki 8 arba 10 klasių.

Aišku, ankstyvojo ir ikimokyklinio ugdymo sėkmingas plėtojimas kaime būtų vienas iš svarbių susitarimo aspektų. Nepaisant to, kad vaikų ir nebūtų daug, bet jie juk irgi nusipelnė gerovės dalies

gerovės valstybėje, negana juk numesti vaiko pinigus ir palikti likimo valiai? Sunku įsivaizduoti, kad ankstyvajam ugdymui į didesnius centrus miestuose juos bepavežiotume.

Žinoma, 20 proc. visuomenės *laimėtojų* šeimos savo vaikams arba samdo daugiau nei vaiko fizinę priežiūrą išmanančias aukles, arba patys tėvai pajėgūs institucinį ankstyvąjį ugdymą sėkmingai kompensuoti, tad ankstyvojo ir privalomo ikimokyklinio ugdymo svarbos nesureikšmina, o PISA tyrimų rezultatai vėliau šiai jau mokinių grupei taip pat palankūs, kaip ir lankiusiems ikimokyklinį ugdymą. Bet nepalankaus SEK'o vaikai – ne iš *laimėtojų* šeimų. Ir jų diskriminavimas švietime prasideda nuo gimimo.

O toliau? O toliau jie atsineša į mokyklas labai skirtingas galimybes mokytis – nulemtas tiek finansinių, ekonominių padėčių, tiek kultūrinių patirčių, tiek biologinės raidos nuo pat gimimo, nekalbant apie specialiuosius poreikius, nulemtus prigimties, ligos ar kitokios negandos. Bet mūsų švietimas kol kas visomis veiklą reglamentuojančiomis priemonėmis kreipiamas į laimėtojus. Ar nebūtų laikas jas permąstyti?

EPA nuotrauka

Antai pamokos kokybės kriterijais iškeltas savarankiškas, savivaldis vaiko mokymasis, tikint, kad visi mokiniai vienodai turėtų gebėti dirbti su informacija, ieškoti tinkamos, ją interpretuoti, sieti ir pan., kokybiškos pamokos požymiais pripažįstami į tokį mokymąsi orientuojantys mokytojo taikomi mokymo metodai. Atrodo, tebesame apsvaigę nuo kraštutinių konstruktyvizmo idėjų, atsakomybę už mokymąsi, rezultatą permesdami mokiniams, suskirstydami patį procesą į *mokymo* ir *mokymosi* paradigmas ir jas supriešindami. Kita vertus, ar tiksliai į konstruktyvizmą įsiklausome? Tarkime, ką reikštų teiginys: *mokytojas drauge su mokiniais svarsto turinį ir reikšmę?* Įskaityčiau toje mintyje pabrėžiant abu ugdymo proceso subjektus – mokytoją ir mokinį, o ne vieno palikimą irtis savarankiškai. Arba socialinio konstruktyvizmo idėja, kad būtinas nuolatinis mokytojo ir mokinio dialogiškas santykis mokant ir mokantis, diskusija ir pagalba, kad pripažįstami ugdymo procese abu lygiaverčiai subjektai ir vienodai svarbūs jų vaidmenys, kartais svarbesniu laikant netgi mokytojo vaidmenį, kuriantį ugdymo sąveikas. Savivaldžio mokymosi gebėjimai galėtų būti kaip mokymo siekinys, į kurį vestume, bet derėtų išgirsti mokslininkus, bandančius įrodyti, kad pernelyg akcentuodami vadinamąjį į mokinį orientuotą požiūrį, ignoruodami mokytojo vadovaujamą mokymą, sutrukdomė mokiniams pasiekti aukštesnį kognityvinį lygmenį, į kurį būtent vadovaujamas mokymas nepalankaus SEK'o vaikus, tiesą sakant, ne tik juos, ir veda.

Stebime karantino dienomis šalyje pradėtą ir, nepaisant 18 tūkst. asmenų pasirašytos peticijos, tęsiamą vadinamąjį nuotolinį mokymą iki pat mokslo metų pabaigos. Prisipažįstu, nejaučiu dėl jo ypatingos euforijos. Ne tik dėl to, kad vaikų dalis, o ji gana didelė, neturi kompiuterių ir interneto

ryšio (žinoma, tai irgi SEK'ο sąlygotas diskriminavimo požymis – iš socialinės atskirties kylanti skaitmeninė atskirtis). Nepaisant medijose pateikiamų labai pozityvių tikro nuotolinio mokymo taikymo pavyzdžių, ministerijos, Nacionalinės švietimo agentūros specialistų parengtų ir pateiktų rekomendacijų, skaitmeninio ugdymo turinio šaltinių nuorodų gausos, teoriškai turėjusių sukurti prielaidas kuo sėkmingesniai nuotoliniam mokymui, vis dėlto solidarizuočiausi su euforijos nejaučiančių tėvų dalimi, tokį mokymą pripažįstančia ne kaip nuotolinį, o kaip vaikų savarankišką mokymąsi namie. Asinchroniniu būdu mokosi vaikų, turinčių kompiuterius ir interneto ryšį, diduma.

Dalis mokyklų – jų mokiniams pasisekė – dirba sinchroniniu būdu, kai mokymas(is) vyksta tuo pačiu metu realiu laiku, kai palaikomas klasės ryšys mokytojas–mokinys ir atgalinis, taigi aiškinamasi, atsakoma į kilusius klausimus, derinamas tiesioginis mokymas, mokytojo aiškinimas ir savarankiškos užduotys ir pan. Aišku, ir sinchroniniame mokyme išsiskiria mokytojai meistrai, kurie ir kasdienėmis mokymo sąlygomis naudojo skaitmeninį ugdymo turinį arba net patys jį kūrė. Ryškėja dar vienas galimas kelių švietimų skirstymo pagrindas – mokytojų pasirengimas, taigi mokytojų apskritai ir mokytojų profesijos meistrų? Girdėjome ir mažos savivaldybės pažadą užduotis vežioti vaikams, neturintiems ryšio, į atokiuose kaimuose esančius jų namus – šių vaikų mokymasis visiškai savarankiškas. Ar veiksmingas? Būtent tai ir nekelia euforijos.

Moren Hsu / Unsplash.com nuotrauka

Problema šio pavasario mokymo(si) daugiaplanė. Viena vertus, pagrįsta, kad ilgas atotrūkis nuo intelektualinio darbo didina to, kas išmokta, sužinota, suprasta, užmarštį. Todėl ir nevienodai sėkmingai organizuotas vadinamasis nuotolinis mokymas(is), tikslinga intelektualinė veikla pripažintina kaip reikalinga, juolab beprasmis buvimas namuose karantine nieko svarbaus neveikiant tik skurdina protą. Kita vertus, daugiaprasmiš šioje situacijoje kilęs tėvų nepasitenkinimas. Turėkim vilties, kad galbūt ši visuomenės dalis bus labiau supratusi mokytojo darbo sudėtingumą, reikalingumą ir vaidmenį: pasirodo, ir laiko, ir patirties, ir pasirengimo padėti savo vaikams mokytis ne kalnai, taigi mokytojai, nors dažnai tėvų ir visuomenės, politikų koneveikiami, tapo dabar *labiau reikalingi*. Kaip ir patiems mokiniams – girdėti daug balsų, tarp jų ir abiturientų, kad be pasitarimo su mokytoju, be jo paaiškinimo sunku tinkamai rengtis vyksiantiems brandos egzaminams. Trečia (ir čia jau vėl akivaizdi diskriminacija) – o kaip su tais 35-iais tūkstančiais vaikų, neturinčių ne tik kompiuterių, bet ir mokymo(si) pagalbos? Taip, keliolika tūkstančių planšečių, nuotoliniam mokymui įsibėgėjus, laipsniškai pasiekia vaikus. Jų diduma iš nepalankaus SEK'ο, dėl minėtos neurobiologinės raidos irapleistumo turinčių dar ir specifinių kognityvinių problemų.

Vaikų sėkmingam mokymuisi itin svarbūs tokie veiksniai kaip neurostimuliavimas, pagalba mokomajai medžiagai suvokti ir jai įtvirtinti, sukuriama mokytojo tiesioginio darbo, taikomų mokymo strategijų – sužadavimo ir dėmesio patraukimo, pagalbos suvokti informaciją ir ją įsiminti. Ir tik šiems veiksniams sėkmingai suveikus galima tikėtis paties mokinio sąmoningo mokymosi, jo prisitaikomų mokymosi strategijų, proceso, per kurį susiklosto vidinės žinios, jų pagrindu susiformuoja aukštesnio lygmens mąstymas. Mokant naujo turinio ir įgūdžių visiems mokiniams efektyvesnis ir veiksmingesnis yra tikslus mokytojo vadovavimas, siejimas su praktika, nuolatinis grįžtamasis ryšys, nei pavedimas patiems mokiniams suprasti, išsiaiškinti, atrasti naujų dalykų. Tačiau labiausiai toks tiesioginis vadovavimas aktualus vaikams, kurių pasiekimai žemesni, kurie yra iš nepalankaus SEK'o ir kuriems būdingi specifiniai pažintiniai sunkumai. Kai tokie vaikai patiria menkesnį mokytojo vadovavimą mokymuisi, jų pasiekimai gali būti statistiškai reikšmingai žemesni.

Dėsningumas aktualus netgi natūralaus kasdienio mokymo sąlygomis, o ypač – dabartinio karantininio mokymosi. Akivaizdu, kad po šio, karantininio, etapo tam tikros vaikų dalies mokymosi rezultatai bus dar žemesni, nei įprasta, dažniau tai bus nepalankaus SEK'o vaikai iš kaimo mokyklų, nes daug vaikų tokio mokymosi sąlygomis visiškai neturėjo mokytojo vadovavimo, pagalbos. Ar užteks išminties pripažinti, kad čia niekuo dėta teritorija – *kaimas* ar *miestas*, ar tai bus dar vienas argumentas ir paskata kaimo mokykloms naikinti?

Dažnu atveju per menkai tevertinami įgytieji gebėjimai, kuriuos išugdo mokykla, taip pat veda į sėkmę, ne vien tik įgimtieji, kuriais pernelyg pasikliauja elitinės mokyklos, atsirinkdamos vaikus ir taip ne tik pasilengvindamos sau mokymo procesą, bet ir kur kas lengviau pasiekiančios aukštesnius mokymosi rezultatus. Tačiau girdime ir kitokių požiūrių. Antai vienoje kadencijoje buvęs liberalų švietimo ministras įtikinėjo, esą kam visiems vaikams aukštas išsilavinimas – juk reikės ir elementarius darbus dirbančiųjų! Beje, nuo minimos kadencijos diskriminacija švietime tapo kaip ir nerašyta, bet realiai galiojanti norma. Ar kuri nors politinė jėga, tardamasi dėl švietimo, imtųsi ją išgyvendinti? Kokie būtų neišgyvendintos normos, jei ji susitarimuose įsitvirtintų, padariniai?

Aišku, jog darbų, kur nereiktų tinkamo gero išsilavinimo, mažėja ir mažės. Vadinasi, neskiriant dėmesio mokymosi pagalbai daugėtų *nereikalingų* jaunų žmonių. Ir tikėtina gilėtų su svajojama gerovės valstybe kardinaliai disonuojantis reiškinys *anomija*. Sociologai jau yra fiksavę šalyje problemą, įvardydami ją *ugdymo vertės praradimu*: vienu metu konstatuota, kad jaunimo be profesinio pasirengimo dalis, registruota užimtumo tarnybose, yra didesnė nei bendro bedarbių skaičiaus be profesinio pasirengimo dalis. Žinoma, karantino sąlygomis sustabdytos verslo veiklos tuos skaičius ir jų proporcijas sparčiai keičia. Toji minėta jaunimo dalis – gimę, augę, mokęsi jau nepriklausomoje Lietuvoje. *Anomijos* sąvoka mokslininkų apibūdinama situacija, kai dėl ekonominių ar politinių krizių nustojančios galioti socialinės normos, žmonės prarandantys ryšius, išėjimai dažnai pasirenkamos savižudybės (*Durkheim, E. (2002). Savižudybė: sociologinis etiudai*); arba kaip situacija, vadinama *kultūros struktūros žlugimu* (*Merton, R. K. (1968). Social Theory and Social Structure.*), kai žmonės dėl savo socialinės padėties nepajėgia prisiderinti prie visuomenės vertybių. Lietuvos kontekste *anomijos* reiškinio apraiškos akivaizdžios. Kai jauni žmonės supranta, kad dėl nepalankios socialinės padėties visos įdedamos pastangos nepadidins asmeninių galimybių, kad dėl savo prigimtojo luomo esi pasmerktas būti visuomenės paraštėje arba užribyje, jie apskritai ima nebesistengti prisiderinti prie visuomenės įprastų socialinių normų, dėl to atmeta pamokymus, patarimus įsigyti kasdienę profesiją ir kantriai dirbti nuo algos iki algos, kai tuo tarpu visuomenės dalis, jos *auksinis jaunimėlis* klesti iš tėvų nebūtinai skaidriai užgyventų turtų.

Todėl nepalankaus SEK'o vaikams mokytis reikia išskirtinio rūpesčio bet kuriame švietimo susitarime – kaip, R. Dahrendorfo žodžiais, *bilieta į modernią ekonomiką*. Nes „tie, kurie negali

patekti arba neturi pakankamai motyvacijos ar jėgų išsilaikyti, bus visiškai atstumti. Daugelis iš jų šiandien yra beraščiai bent jau funkcinio atžvilgiu ir beveik visiškai negali būti įdarbinti“.

Vertėtų suklusti, kas ir pačiame švietime gilina atskirtį. Garsusis švietimo ekspertas A. Hargreaves įsitikinęs, kad kurti bendruomenę, skatinti įtrauktį nepadeda visuotinė švietimo standartizacija, jo manymu, pastaroji palanki vidurinėsios klasės mokiniams, o kitus dar labiau marginalizuoja, „reikalaujama absoliučios įtraukties standartizacija iš tiesų didina atskirtį“. ((Hargreaves, A. (2008), p. 98.) Tačiau mūsų švietimo sistema jau tokiu mastu įsukta į vertinimus, lyginimus, kas kokį standartą atitinka, kad net sunku įsivaizduoti, kas galėtų ir ryžtusi tuos procesus stabdyti.

Kokia yra mokyklos paskirtis?

Mūsų valstybinių elitinių mokyklų vadovai kirviu nukirstų: mokyti, mokyti ir tik mokyti, plus išmokyti – tokia esanti mokyklos esmė ir paskirtis. Tada – patikrinus išmokimą, įvertinus, surūšiuoti, kas kur tinka. Tūlas mokytojas viešosiose medijose apgailėstautų, esą neramu, kad mokykloms tenka imtis vis daugiau socialinių funkcijų, ir kaip tai esą trukdo, iškreipia grynąją mokyklos paskirtį.

O štai minėtas A. Hargreaves svarsto: „Pastaraisiais metais pradėjome vengti atvirai kalbėti apie socialinio teisingumo skatinimą valstybinėse mokyklose. Vietoj rasių ir klasių mes kalbame apie „įvairovę“. Atskirties neteisingumą keičia techniniai pasiekimų atotrūkio klausimai. Politinis ir moralinis pasipiktinimas skurdinimu užleido vietą techninėms diskusijoms apie tobulinimą. Atotrūkis tarp turtingųjų ir vargšų didėja. Nei vyriausybė, nei mokytojai, nei mokytojų rengėjai niekada nebuvo susidūrę su tokio masto socialinio išradingumo ir moralinio integralumo poreikiu. Dėmesys žinių visuomenei ir jos padariniams žmogui įpareigoja mus vėl **mokymą paversti socialine misija** ir kūrybiška, aistringa profesija.“ (p. 195, 196).

Taigi turime alternatyvius požiūrius – mokymą vardan mokymo ir išmokymo ir mokymą kaip socialinę misiją. Mūsų politikai visada klauso valstybinių elitinių mokyklų balso ir švietimą mato tik jų akimis, sprendimus priima į juos orientuodamiesi. Regis, vadinamosios industrinės švietimo paradigmos idėjos, kurias jau manėme bepamirštą, nes valstybės atkūrimo pradžioje modeliavome ją paneigiantį švietimą, reinkarnuojasi įsitvirtinančioje rinkos švietimo paradigmoje. Derėtų iš naujo susitarti, ką rinksimės, mat nuo pasirinkimo priklausys gana daug švietimo politikos sprendimų.

Rinkdamiesi, kas bus švietimo idealas, taigi – kokia yra mokyklos paskirtis, visuomenė, politika, švietimo politika taip pat, atrodytų, rinksis tarp konkurencijos principus atitinkančio egocentriškojo individualizmo ar bendruomeniškumo ugdymo kryptį. Derėtų sverti, kas kuriant deklaruotąją gerovės valstybę bus aktualiau – pagarba, pagalba kitam, rūpestis silpnesniu, gebėjimas dirbti kartu, dirbti ne vien savo asmeniniam interesui, bet ir viešajam gėriui, ar virš visų iškelti visokeriopai švytintys daug dėl savęs pasiekę vienetiniai subjektai, lyg ir bendrapiliečiai, gyvenantys šalia, bet kitų nepastebintys, jei asmeniškai tai nenaudinga. Ir čia veikiausiai būtų svarbus švietimo visuminis vertybinis pagrindas – vienoks arba kitoks. Sociologo B. Gruževskio žodžiais, „žinios tik turi aptarnauti vertybes, o ne atvirkščiai“. Bendruomeniškai visuomenei, o be jos sunku įsivaizduoti gerovės valstybę (žinoma, jei iš tikrųjų bus susitarta, kad tokia kuriama, o ne šiaip gražiai fantazuojama valstybės švenčių progomis), būtų aktualesnė švietimo, jame ir mokymo socialinė misija.

Bet ir vėl... Tektų susitarimų rengėjams pripažinti, kad turime kaip kelias Lietuvos, taip ir kelis švietimus. Ir pripažinti tiek struktūrų, tiek tipų, formų, ir netgi mokymo tikslų, uždavinių, finansavimo jų siekiant variantiškumą, netempti visų švietimų ant vieno kurpalio bent kol Lietuva

ne viena. Socialinę švietimo misiją, mokytojo socialinę misiją manding buvo užčiuopę Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos specialistai, modeliuodami etatinį mokytojų darbo apmokėjimą, bandydami įpareigoti mokytoją veiklai bendruomenėje ir už ją atlyginti. Tarp veiklų buvo ir darbas su tėvais, pagalba jiems vaikų ugdymo klausimais. Ir pagalba vaikams mokytis, socialinis rūpinimasis jais. Premjeras etatinio mokytojų darbo užmokesčio modelį viešai per TV pavadino didžiausia švietimo klaida. Klaida jį laikė ir valstybinės elitinės mokyklos, ir dalis didžiųjų gimnazijų. Nieko nauja – Lietuvoje visur laimi didieji, stambieji, turtingieji. Bet gal tegul ir toliau *valstybinės elitinės* mokyklos rengia savimi besipuikuojančius, daug pasiekiančius proto supermenus, nereikalaukime ir jų mokytojų veikti bendruomenėje, teklesti ten konkurencija, egocentriškasis individualizmas ir tarp mokytojų (jeigu tik taip suprantama sava misija), ir tarp mokinių. Toks mokyklos pobūdis kur kas anksčiau susiklostė sistemoje kaip viena iš švietimo formų, o dabar elitarizmu persmelktoje visuomenėje kariauti prieš ją gal net naivu, mat kruopščiai į elitines mokyklas egzaminais atrenkami mokiniai rodo aukštus akademinis pasiekimus – tai atitinka dabartinį švietimo idealą ir įgyvendinamą politiką svajonę. Nerealų, kad kuri nors iš susitarimo ieškančių politinių jėgų prieš ją sukiltų.

Tačiau kaip galėtų be mokytojo veiklos bendruomenėje gyvuoti švietimas ir mokyklos visiems – sunku įsivaizduoti. Žinoma, ryšys mokant yra taip pat socialinis. Tačiau nesolidarios visuomenės, susvetimėjimo santykių sąlygomis gyvenantiems vaikams itin būtinas žmogiškasis ryšys, kurio dėka jie mokykloje pasijustų bent santykinai saugūs, bent čia priimti, reikalingi kaip lygiaverčiai su visais asmenys. Ryšys sudiržusioms sieloms atšildyti. Prasmei atrasti – mokymosi, dažnu atveju – ir apskritai gyvenimo. Joks technologinis ryšys neatstos žmogiškojo tiesioginio ryšio. Ir čia mokytojo ugdomojo santykio kūrimas, jo įsigilinimas, dėmesys šeimos situacijai, vaiko palaikymas, personali mokymosi pagalba jam yra neįkainojama. Pasitikėjimas mokytoju, mokykla kuria ir atvirumą mokymuisi. Taip irgi išreiškiama mokymo, mokyklos nematomoji socialinė misija. Ar taps savos savivaldybių centrų mokyklos, į kurias ketinama ir bus perkelti mokytis optimizuojamo tinklo vaikai, – daugiau abejonių nei tikrumo.

Mokyklas fiziškai uždarius karantinui, nebuvo matyti, girdėti medijose reportažų, kad valstybinių elitinių mokyklų vaikai būtų likę be šilto maisto. Problema palietė *kitos Lietuvos* vaikų *valstybinio švietimo visiems* dalį. Vargu ar visose šeimose vaikų vardu savivaldybių dalinti sausi daviniai pavirto šiltu maistu vaikams. Apstu šeimų, kur socialiniai įgūdžiai apgailėtinais menki: ir turėdami sąlygas nesėja, neaugina šeimai daržovių, nelopo drabužio, negamina maisto – mat visko galima nusipirkti *maksimose*, dėvėtų drabužių prekyvietėse – toks ir vaikų ugdymas. Daug mokyklų, tapusių daugiafunkciais ugdymo centrais, veikia bendruomenėse ugdydamos įvairiausių įgūdžius – ne tik vaikų, bet ir šeimų. Antai Kupiškio r. savivaldybės mokyklose 2019 m. Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademijos tyrėjų komandos atliktas empirinis tyrimas rodo, kad jei atsitiktinai sutampa dviejų sričių – švietimo ir socialinės – projektų veiklos laikas, įkurtieji daugiafunkciai ugdymo centrai tampa projektų veiklų centrais, ir abi sritys išlošia. Subendrinus projektus, gali atsirasti tėvų ir vaikų klubai, bendros tėvų ir vaikų šventės mokyklose, kelionės, vykdomi pozityvios tėvystės mokymai, socialinio emocinio ugdymo programos, psichologų konsultacijos ir kitokia pagalba šeimai, drauge ir vaikų ugdymui, mokyklos ir šeimos santykių, bendruomenės ryšių stiprinimui. Gal ieškant susitarimų dėl švietimo politinėms jėgoms derėtų galvoti, kaip tos sritys – švietimas ir socialinė, pasitelkus dar ir sveikatos apsaugą – gali veikti drauge ne atsitiktinai, o tikslingai, ne konkuruodamos, o viena kitą papildydamos?

Kita vertus, gerai materialiai aprūpintuose daugiafunkciuose ugdymo centruose vaikai, greta mokymo(si) programos pamokose, išmoksta naudotis skalbyklėmis, viryklėmis, indaplovėmis, mikrobangų krosnelėmis – prietaisais, kurių dalyje šeimų niekas nematęs, įgyja buities įgūdžių, mokosi gamintis maistą, kitaip tariant, mokosi kitokio gyvenimo nei tas, iš kurio kasdien ateina ar

yra atvežami. Visur čia sukasi ir pedagogai. Ar tokia jų misija nesvarbi ir neatlygintina? Ar tai tik pavieniai atvejai? Paranki čia būtų pirmiau jau minėta visos dienos mokyklos ar ugdymo centro forma ir ugdymas – tiek kognityvinis, tiek socialinis. Mokymas kaip socialinė misija. Tačiau ją atliekant išskirtinio rūpesčio ir pasirengimo reiktų kognityviniam ugdymui – nepalankaus ir palankaus SEK'o vaikų pasiekimų atotrūkiui mažinti. Besitariantiems dėl švietimo derėtų apsispręsti, ar tokią mokyklos socialinę misiją naikinsime, drauge suprasti, kad tokia misija turi ne tik savo vertę, bet ir savo kainą. Bet irgi – tektų rinktis.

Anot minėto švietimo eksperto A. Hargreaves, valstybiniame švietime galimos dvi alternatyvios idėjos. Pirmoji: švietimas kaip „mažų kaštų sistema, palaikoma prastos kvalifikacijos, menkai apmokamų ir pernelyg darbais apkrautų mokytojų, kurių darbas yra rūpintis tvarka, mokyti ruošti testams ir vadovautis standartizuotais mokymo programų aprašais, tuomet pedagogai kitus tris dešimtmečius nebus pajėgūs ir nusiteikę mokyti nei žinių visuomenei, nei tolesnei perspektyvai. Vietoj to jie taps apsnūdusių politikos formuotojų, svajojančių, ką galėtų nuveikti šykščiai finansuojamos sistemos, marionetėmis ir klonais“. Antroji: švietimas – dosniai finansuojama ir labai naši sistema, rūpestis mokytojų profesionalumu, ugdančiu mokinių kūrybingumą, išradingumą. Antrosios idėjos pasekmė – mokytojai susitelktų „į mokymą kaip į gyvenimą formuojančią ir pasaulį keičiančią socialinę misiją.“ (*Hargreaves, A. (2008). p. 14*).

Pirmąją idėją mūsų švietimo sistema įtvirtinusi. Antrajai tektų ryžtis ir susitarti – anaipol ne vien švietimui. Ir tai būtų susitarimas ne vien dėl stabilios BVP dalies švietimui, o kur kas daugiau lemiantis. Manding, tai susitarimas, kokią norėtume matyti visą Lietuvą, ne Vilniaus, Kauno ar Klaipėdos – gyvą ar vis daugiau šalies teritorijos praryjančią stagnuojančią dykrą. Kol kas, deja, tebeturime kelias Lietuvas, kelis švietimus, gerovės valstybę 20-čiai procentų visuomenės laimėtojų. Veikiausiai – ir dar neskelbiamus, viešai nediskutuojamus susitarimus dėl švietimo.

[Bernardinai.lt](http://www.bernardinai.lt)

<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2020-05-06-kiek-lietuvoje-lietuvu-tiek-ir-svietimu-del-kurio-ketinama-tartis-ii/180102>